

MAQSUD SHAYXZODA-İKKI XALQNING DILBANDI

Masharipov Masudjon Numonjonovich

PhD, dotsent, Toshkent davlat transport universiteti
masudcha@mail.ru

Hasanov Sirojiddin Nizomiddin o'g'li

talaba, Toshkent davlat transport universiteti
sirojiddinhasanov0@gmail.com

Davronov Navodir Rahmonovich

talaba, Toshkent davlat transport universiteti
davronov665@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada xalqimizning sevimli shoiri, dramaturg, adabiyotshunos olim, tarjimon, pedagog Maqsud Shayxzodaning hayotiy kechinmalari va ijodi keng talqin qilingan. Shu bilan birga maqola Maqsud Shayxzodaning hayoti va ijodiga katta qiziqish uyg'otadi va uni mukammal o'rganishga undaydi.

Kalit so'zlar: Maqsud Shayxzoda, she'r, drama, doston, O'n she'r, Undoshlarim, Toshkentnoma dostoni.

Аннотация: В данной статье широко осмыслены жизненный опыт и творчество любимца нашего народа поэта, драматурга, литературоведа, переводчика, педагога Максуда Шейхзаде. В то же время статья вызывает большой интерес к жизни и творчеству Максуда Шейхзаде и побуждает его досконально изучить ее.

Ключевые слова: Максуда Шейхзаде, поэма, драма, эпос, Десять стихотворений, Согласные, эпос Ташкентнама.

Annotation: In this article, the life experiences and creativity of Maqsud Sheikhzadeh, our nation's favorite poet, dramatist, literary scientist, translator, pedagogue, are widely interpreted. At the same time, the article arouses great interest in the life and work of Maqsud Sheikhzadeh and encourages him to study it thoroughly.

Key words: Madsud Sheikhzadeh, poem, drama, epic, Ten poems, Consonants, Tashkentnama epic.

Maqsud Maqsumbek o'g'li Shayxzoda (Maqsud Shayxzoda)-1908-yil 7-noyabr sanasida, O'zarbayjon Respublikasi, Ganja viloyati, Oqtosh shahrida tavallud topdi. Maqsud Shayxzoda shoir, dramaturg, adabiyotshunos, tarjimon, pedagogdir. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi (1964). Bokudagi doril-mualliminni tugatgan (1925). Dastlab Darbanddagi 1-bosqich ozarbayjon maktabida, Bo'ynoqdagi ta'lim va tarbiya texnikumida o'qituvchi bo'lib ishlagan. 1927-yilda aksilinqilobiy tashkilot a'zosi sifatida hibsga

olinib, 1928-yil fevralda Toshkentga surgun qilingan. Shayxzoda O'rtta Osiyo universitetining Sharq fakultetida qisqa muddat o'qigani (1928)dan keyin "Sharq haqiqati" (1929-1932), "Qizil O'zbekiston", "Yosh leninchi" gazetalari (1932), "Guliston" jurnali (1933-1934) tahririyatlarida xizmat qilgan. 1933-yil Bokudagi pedagogika institutining barcha kurslari uchun imtihon topshirib, Fan qo'mitasi qoshidagi aspiranturaga o'qishga kirgan (1934). Ayni paytda Til va adabiyot institutida ilmiy xodim bo'lib ishlagan (1935-1938). 1938-yildan umrining oxiriga qadar dastlab kechki, so'ngra kunduzgi pedagogika institutlarida o'zbek adabiyoti tarixidan ma'ruza o'qigan.[1]

"Qo'llar" she'rida qo'llarda insonning borlig'ini, uning ichki olamining muhrini ko'radi. Uningcha, "g'oyat shafqatli, hayotbaxsh qo'llar" ham "ayovsiz, yovuz, go'r kabi sovuq, tanbal" qo'llar ham bor, qisqasi, har bir qo'l "yurakning navkarlaridir", yurak neni buyursa, qo'l shuni ijro etadi

Bu qo'llar, qo'llar,

Qo'llarni qaysi bir ta'rif ma'qullar?

Daraxt belgilaydi ko'lankasini,

Qo'llar ham qo'llaydi o'z egasini,

Buyruqni bajarmoq qo'l hunaridir,

Ha, qo'llar – yurakning navkarlaridir.

Maqsud Shayxzoda va G'afur G'ulom o'rtasidagi inoq do'stlik munosabatlarini shu misralaridan ham anglasa bo'ladi. Nafaqat bu she'rda balki bir necha she'rlarida G'afur G'ulom nomini yodga oladi, bu bilan u chin ma'noda haqiqiy do'st jonkuyar insondir. G'afur G'ulom bilan birgalikdagi qirq yillik qadrdonligi, birga chekkan zahmatlariyu, quvonchlarini she'rga soladi.

"Xayr!" demay ketganing ne deganing u?

"Tez qayturman bemuhlat!" deganingmi u?

"O'lim asli o'tkinchi bir hodisa-yu,

Hayot mangu bir holat!" deganingmi u?

Qaydan seni qidiray, adresing qayer?

Kimdan seni so'rayin? Odamlar ne der?

Mangu elda esdalik bo'lsin deb mendan,

Borib yetgay bu xatim senga daf'atan.

Oh, qardoshim, og'ajon, piri barkamol,

Qirq yillik bir daftardir xotira, xayol.

Eh-he, ne-ne kunlarni kechirdik birga,

Nahot, ular barchasi cho'kdi qabrga? [2]

Shayxzoda Ikkinchi jahon urushi yillarida yozgan "Jaloliddin Manguberdi" (1944) tragediyasida o'z yurtining ozodligi va mustaqilligi uchun mug'ul istilochilariga qarshi kurashgan so'nggi Xorazm shoxining jangovar jasoratini tarixan aniq va haqqoniy tasvirlagan. „Mirzo Ulug‘bek“ (1961) tragediyasida Shayxzoda bosh qahramon obrazini Amir Temur va temuriylar davrida o‘zbek xalqi hayotida ro‘y bergan uyg‘onishning yorqin timsoli sifatida aks ettirgan. Shekspirona uslubda yozilgan bu asarda Shayxzoda Ulug‘bek hayotining sunggi 2 yilini tasvirlash orqali uning jahon fani tarixidan munosib o‘rin egallagan mashxur olim, adolatparvar va haqiqatparvar davlat arbobi va ayni paytda saltanatning mutaassib kuchlari oldida ojiz bir inson bo‘lganini ham haqqoniy ko‘rsatgan. Shekspirona ko‘lam va harorat bilan yozilgan „Mirzo Ulug‘bek“ tragediyasining maydonga kelishi o‘zbek dramaturgiyasi va teatri tarixida katta voqea bo‘ldi. Shayxzoda ssenariysi asosida rejissor L. Fayziyev tomonidan yaratilgan „Ulug‘bek yulduzi“ (1964) filmi esa keng xalq ommasiga ulug‘ o‘zbek olimi va uning fojiali taqdiri bilan yaqindan tanishish imkonini berdi. Shayxzoda adabiy bilim doirasining kengayishi, ijodining mumtoz jahon yozuvchilari badiiy tajribasi bilan boyishida tarjima muxim rol o‘ynadi. U Sh.Rustavelining „Yo‘lbars terisini yopingan paxlavon“ (hamkorlikda) eposi, U.Shekspirning sonetlari, A.S. Pushkinning she‘rlari, „Mis chavandoz“ dostoni, „Motsart va Salyeri“ tragediyasi, M.Yu. Lermontovning she‘rlari va „Kavkaz asiri“ dostonini, shuningdek, Nizomiy, Fuzuliy, Mirza Fatali Oxundov, Ezop, Esxil, Gyote, Bayron, Mayakovskiy, Nozim Hikmat va boshqa yozuvchilarning ayrim asarlarini o‘zbek tiliga katta mahorat bilan tarjima qildi. Shoir 1967-yil Toshkentda vafot etdi. 2001-yili o‘zbek adabiyoti va madaniyati rivojiga qo‘shgan ulkan hissasi uchun "Buyuk hizmatlari uchun" ordeni bilan taqdirlandi [. Maqsud Shayxzodaning o‘zbek adabiyoti, madaniyati ravnaqiga qo‘shgan hissasi mustaqil O‘zbekiston va uning hukumati tomonidan munosib e‘zozlandi. Qator maktab va ko‘chalar uning nomi bilan taqdirlangan. [3]

XX asr o‘zbek she‘riyati rivojida Maqsud Shayxzodaning o‘rni katta. Rang barang shakl va mazmun, ko‘tarinki ruh, o‘ktam pafos bilan sug‘orilgan she‘rlaridagi quyma obrazlar, ramziylik, so‘zlardagi jarangdorlik, musiqiy salobat shoir asarlariga ajib badiiy yaxlitlik baxsh etadi, o‘quvchi qalbida shularga monand hissiyotlar to‘lqinini uyg‘otadi. Shoir hech qachon, kitobiy, sun‘iy muammolarni izlamadi. U eng

avvalo, o'zini hayajonga solgan, o'zidagi fuqarolik va poetik hujayralari ko'zini ochgan masalalarga murojaat etadi. Shoir uyg'otgan yog'dular kitobxon qalbi, shuurga ham ko'chib o'tadi. O'zining yangi umrini boshlaydi. Uning she'rlarida, ayniqsa, chiroyli badiiy obrazlar mo'ldir. Shoirga ba'zan dengizdagi nuqtadek qayiq "suv ustidagi xol" bo'lib tuyulsa, ba'zan chag'alaylar quyrig'i "Ufqqa berilgan savol" bo'lib jaranglaydi. Shayxzoda she'rlari "Chorak asr davomida", "Dunyo boqiy", "Xiyobon" singari o'nlab to'plamlarda bosilib chiqdi. Bu she'rlar yuksak insoniy orzular bilan yashayotgan zamondosh xayollari, muhabbati, dardlari, umidlari bilan kuylandi. To'g'ri, qirq yil davom etgan ijodida Shayxzoda Lenin, Kreml, sho'rolar, irqa va firqaviylarni ham kuylandi. Lekin bu zamon va tuzumning shoir taqdiri va ijodidagi muhridir. Biroq Shayxzoda she'riyatining qimmatini bu yo'nalishdagi asarlar bilan emas, inson qalbining nozik va betakror holatlarini nafis va ko'tarinki, umidvor aks ettirib, o'quvchida ana shunday go'zal onlarning yanada boyishida xizmat qiluvchi asarlari bilan belgilanadi. [4]

Shayxzoda shoirning asosiy vazifasini "inson ruhini tarbiyalash, odamda yaxshilik unsurlarini ko'paytirish, xalqqa go'zallik va nafosat tuyg'usini yanada baland darajada ko'tarishda" deb bilgan edi. Uning "Toshkentnoma" nomli lirik falsafiy dostoniga munosabatda ham shu nuqtayi nazardan kelib chiqish to'g'ri bo'ladi. Shoining bu fikrlari o'zining aksar she'rlari uchun ham ochqich bo'la oladi. Maqsud Shayxzoda fikricha va iqroriga, hayotdagi buyuk ne'matlardan biri she'riyat, tengsiz go'zalliklardan biri she'rdir. Shayxzoda "She'r chin go'zallik singlisi ekan" nomli she'rida butun ijodi bo'ylab porlagan – she'riyatning insonga cheksiz go'zalliklar, ruhiy tovlanish va evrilishlar in'om etguvchi mohiyatini kuylaydi, uning yangi-yangi qirralarini ochishga intiladi. She'r sarlavhasidagi fikr, bir jihatdan, yangilik emasdek. Unga yaqin qarashlarni Navoiy, Pushkin, Yesenin, Cho'lpon ijodida ham uchratamiz. Biroq she'riyatning yozilmagan qoidalariga ko'ra, asosiy masala, asarga turtki bo'lgan fikr va ifodalanayotgan ma'nodagina emas, balki ularning badiiy namoyon etilish tarzi, o'quvchi ruhiyatida yangi to'lqinli tuyg'ularni uyg'ota bilish san'atidir. Shayxzodaning "She'r chin go'zallik singlisi ekan" asari shu jihatlari bilan qimmatli. [5]

Asarda she'riyat, inson tabiati va umrini yashnatib turuvchi ulug' xosiyatlardan biri sifatida ulug'lanadi. She'r bilan oshno bo'lish, muallif fikricha, inson fe'l-atvorini, quvvayi ziyosini, ma'naviyatini sermazmun qiladi, ruhiyati barkamol bo'lishiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Maqsud Shayxzodani shoir va yozuvchlar shunday tariflaydi: Shayxzoda aql ma'nosidagina emas, siymo ma'nosida ham hammamizdan ajralib turardi. Muxtor og'aning beozor savoli unga erish tuyulmadi. Aksincha, hamma yerda, hamma vaqt, hamma muhit va sharoitda qalbini obod qilgan faxr tuyg'usini jo'shtirib yubordi. U suyunib, hatto faxrlanib, Ozarbayjonlik ekanini, Ozarbayjondan kelganini

aytdi. Shu soʻzlarni aytib turganida Maqsudning yuziga xuddi osmondagi quyosh koʻchib tushgandek boʻldi (Maqsud Shayxzoda haqida xotiralar sahifasidan). [6]

Oʻzbek adabiyotining buyuk namoyandalari – Gʻafur Gʻulom va Oybek kabi otashnafas sanʼatkorlar safida ijod qilgan Maqsud Shayxzoda zuvalasi sheʼriyat shuʼlasi bilan yorilgan kuychi edi. Uning asarlarida buyuk inqilobiy ideallar, joʻshqin vatanparvarlik tuygʻulari, chinakam ijodiy hissiyotlar bilan yashagan yoniq qalbning gulduros aks sadosi mujassam topgan (Mirzo Ibrohimov, Ozarbayjon xalq yozuvchisi “Qirq yil muqaddam XX asr oʻzbek adabiyotining buyuk siymolaridan biri Maqsud Shayxzodaning jabrdiyda yuragi urishdan toʻxtadi. Oʻtgan davr mobaynida uning tengdoshlari, izdoshlari, shogirdlari va muxlislarining ham aksari hayotdan koʻz yumdi. Shu davrda tugʻilib voyaga yetgan avlod esa uning joʻshqin soʻzini eshitmay, nurli chehrasini koʻrmay, tanti qalbining saxovatidan bahramand boʻlmay oʻsmoqda. Binobarin, ularning Shayxzodani nafaqat buyuk shoir, balki buyuk inson sifatida ham idrok etishi, uning porloq isteʼdodi oldida taʼzim qilishi qiyin. Shuning uchun ham bu otashnafas shoirning hayoti va ijodi, qanday noyob siymo boʻlgani toʻgʻrisida yozish biz – zamondoshlarning vazifamizdir” deb yozadi - Naim Karimov. [7]

Maqsud Shayxzoda oʻzbek adabiyoti rivojiga katta hissa qoʻshgan, mustabit tuzumi davrida azob chekkan, shoir, dramaturg, adabiyotshunos, tarjimon, pedagogdir. Uning sheʼrlarida joʻshqinlik, sevgi, vatanga mehr kabi tuygʻular seziladi. Maqsud Shayxzoda hayoti va ijodi inson qalbida mehr va iliqlik uygʻotadi. Ajdodlarimiz hayoti, ijodi va meroslarini oʻrganishlik, ulardan habardor boʻlishlik hamda ularni hayotga tadbiq qilishlik – bizni faqat va faqat muvaffaqiyat sari yetaklaydi. Maqsud Shayxzoda hayot yoʻli bizda kuchli harakter shakillantiradi. Uning hayot zarbalariga sabr bilan dosh berishi va oʻz faoliyatidan toʻxtamasdan, matonat bilan ijod qilishi barchamizga oʻrnak boʻla oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. <https://saviya.uz/hayot/tarjimai-hol/maqsud-shayxzoda-1908-1967/>.
2. XX asr oʻzbek adabiyoti tarixi, T., 1999.
3. Shayxzoda Maqsud. Shoir kalbi duneni tinglar (Tanlangan asarlar) // Toshkent, „Nihol“, 2008. 28 b. (oʻzbekcha).
4. Maqsud Shayxzoda zamondoshlari xotirasida, T., 1983. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga
5. Murojaatnomasi. Toshkent. Oʻzbekiston nashriyoti. 25.01.2020
6. Matbaa aksiyadorlik kompaniyasi. Bosh tahririyati. Toshkent – 2009 yil.
7. Naim Karimov. Maqsud Shayxzoda. Maʼrifiy-biografik roman “SHarq” nashriyoti.